

# Πρακτικές, εμπειρία και αναπαράσταση του χώρου

Ηλιοπούλου Μαρίνα

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο  
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών  
ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του χώρου  
Κατεύθυνση Πολεοδομία και Χωροταξία  
'Χωρικές, οικονομικές, κοινωνικές και  
πολιτισμικές διαστάσεις της ανάπτυξης και  
του σχεδιασμού'  
Διδάσκουσες: Ε.Παναγιωτάτου  
Κ.Βαλεριάνου

**Αθήνα 2018**

## Περιεχόμενα

Εισαγωγή .....	2
Επινοώντας την καθημερινή πρακτική/ Μισέλ Ντε Σερτώ .....	4
Η εμπειρία και αναπαράσταση του χώρου .....	12
Αξιολόγηση του μαθήματος.....	20
Βιβλιογραφία .....	21

## Εισαγωγή

Η εργασία αυτή έρχεται, εν μέρει, σαν συνέχεια της εργασίας που πραγματοποιήθηκε στο μάθημα του χειμερινού εξαμήνου, αφού ένα μεγάλο κομμάτι αυτής αποτελεί επιπλέον διερωτήσεις και προβληματισμούς στο ζήτημα που τότε τέθηκε προς συζήτηση.

Κεντρικό ζήτημα ήταν η περιθωριοποίηση ομάδων ή ατόμων από/σε τμήματα της πόλης, ο έλεγχος και η επιβολή εξουσίας έναντι κάποιων άλλων, η συντήρηση και η πόλωση ανισοτήτων που υπάρχουν και εκφράζονται χωρικά. Όμως, στην εργασία δεν επιχειρήθηκε να γίνει μια ανάγνωση της πόλης και των σχέσεων εντός της ως αποκλειστικό αποτέλεσμα των επιλογών που επιβάλλονται και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ζωή σε αυτή. Και αυτό γιατί η ζωή στην πόλη ήταν, είναι και θα εξακολουθήσει να είναι μια δυναμική ενέργεια, ενέργεια στην διάρκεια της οποίας, ακόμα και κάτω από τις πιο εκβιαστικές συνθήκες, οι κυριαρχούμενοι επηρεάζουν την εξέλιξη και την μορφή της πόλης. Και πολλές φορές παρατηρούμε πως οι εκτοπισμένοι, οι κάθε είδους αποκλεισμένοι που δημιουργούν οι σύγχρονες κοινωνίες, οι καθημερινοί άνθρωποι των πόλεων προβάλλουν σε αυτήν τους δικούς τους ρυθμούς, δημιουργούν συνθήκες και στιγμές στην ιστορία τους, που, όσο μικρές κι αν είναι, γίνονται αναπόσπαστο στοιχείο τους και κομμάτι της ταυτότητάς που τις χαρακτηρίζουν. Έτσι, επιχειρήθηκε η μελέτη ενός συγκεκριμένου τμήματος της πόλης, μίας γειτονιάς των 'αποκλεισμένων', η γειτονιά της Αγίας Αικατερίνης, παράδειγμα το οποίο για εμένα συμπεριλάμβανε όλα εκείνα τα στοιχεία που θα με βοηθούσαν να αναπτύξω το παραπάνω σκεπτικό. Στην παρούσα εργασία, ή τουλάχιστον στο μεγαλύτερο τμήμα αυτής, επιχειρείται η ανάπτυξη του παραπάνω σκεπτικού, όχι μέσα από ένα παράδειγμα, αλλά αυτή τη φορά μέσα από την θεωρητική δουλειά του Μισέλ ντε Σερτώ, όπου και παραθέτοντας τμήματα του βιβλίου του 'Επινοώντας την καθημερινή πρακτική' προσπάθησα να εμβαθύνω και στο θεωρητικό υπόβαθρο όσων σαν προβληματισμοί τέθηκαν στο προηγούμενο εξάμηνο.

Μέσα από την διαδικασία αυτή γεννήθηκαν νέα ερωτήματα και προβληματισμοί, ζητήματα τα οποία επέλεξα να προσεγγίσω δημιουργώντας το πεδίο για περαιτέρω αναζήτηση και επεξεργασία. Έτσι, η μελέτη στην συνέχεια κινήθηκε γύρω από το ζήτημα της υποκειμενικής πραγματικότητας με βάση την οποία αντιλαμβανόμαστε και αναπαριστούμε την πόλη. Το κεντρικό ερώτημα το οποίο επιχειρήθηκε να απαντηθεί, τόσο μέσα από δικές μου σκέψεις, όσο και μέσα από οπτικές και λογοτεχνικές αναπαραστάσεις του χώρου, είναι κατά πόσο μπορεί να υπάρξει μία αφήγηση στην ιστορία των πόλεων, στην ιστορία ενός τόπου, η οποία να περιλαμβάνει όλα τα υποκείμενα που δρουν εντός της, δεδομένου ότι ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε, κινούμαστε και αναπαριστούμε έναν τόπο διαφέρει για το κάθε υποκείμενο.

Με βάση την παραπάνω παρατήρηση και έχοντας πάντα σαν σημείο αναφοράς την μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην διάρκεια του προηγούμενου εξαμήνου, αλλά και μέσα από τις συζητήσεις στο πλαίσιο του μαθήματος, μοιραία το ενδιαφέρον τελικά στράφηκε στην απεικόνιση ενός τόπου. Ερωτήματα που αφορούν την διάσταση του χρόνου στην απεικόνιση, τα κριτήρια με βάση τα οποία καθορίζεται αυτή, αλλά και ο τρόπος που συλλέγονται τα δεδομένα αυτά είναι τα βασικά ζητήματα που με απασχόλησαν, καθώς και το πώς το ζήτημα αυτό συναρθρώνεται με όσα παραπάνω περιγράφηκαν.

## Επινοώντας την καθημερινή πρακτική/ Μισέλ Ντε Σερτώ

Στο οπισθόφυλλο του βιβλίου διαβάζουμε '...Το έργο του, πρωτότυπο και δυνατό, ανέτρεψε το συνηθισμένο ερμηνευτικό αξίωμα για τις πολιτιστικές πρακτικές, βάζοντας στη θέση της υποτιθέμενης παθητικότητας των καταναλωτών τη δημιουργικότητα και την επινοητικότητα των κοινών ανθρώπων, οι οποίοι τεχνάζονται τρόπους για να πορευθούν μέσα στο δάσος των προϊόντων που τους επιβάλλονται, συνθέτοντας με τις καθημερινές τους πρακτικές το δίκτυο της αντιπειθαρχίας'.

Στην ουσία, λοιπόν, το κεντρικό διακύβευμα στο βιβλίο του Σερτώ είναι το πώς άτομα ή ομάδες ατόμων, μέσα από διάφορες τακτικές που αναπτύσσουν, καταφέρνουν να ακυρώσουν στην πράξη τις κυρίαρχες κοινωνικές αναπαραστάσεις και τις κανονιστικές συμπεριφορές, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν συνείδηση του αποτελέσματος των πράξεών τους και πρόκειται για 'τακτικές' και όχι 'στρατηγικές', έννοιες που ο ίδιος διαχωρίζει. Στην εισαγωγή του βιβλίου ο Luce Giard αναφέρει αναφέρει χαρακτηριστικά πως '...πρέπει το ενδιαφέρον μας να στραφεί όχι στα πολιτιστικά προϊόντα που προσφέρονται στην αγορά των αγαθών, αλλά στο πώς χρησιμοποιούνται, στις τελέσεις της χρήσης τους. πρέπει να ασχοληθούμε με τους "διάφορους τρόπους να σηματοδοτηθεί κοινωνικά η απόκλιση την οποία επιφέρει σ' ένα δεδομένο μια πρακτική". [...] Πρέπει να στραφούμε στον "διάσπαρτο πολλαπλασιασμό" ανώνυμων και "φθαρτών" δημιουργιών, που μας δίνουν ζωή και δεν κεφαλαιοποιούνται. [...] Ο τομέας αυτός θα αφορά "τις πολιτιστικές τελέσεις που είναι κινήσεις" και οι τροχιές των οποίων, που "δεν είναι απροσδιόριστες", αλλά "δεν μπορούμε καν να υποψιαστούμε ως πού φτάνουν", συγκροτούν ένα σύνολο, την τυπικότητα και τις τροπικότητες του οποίου πρέπει να μελετήσουμε...'¹ Με άλλα λόγια, ο Σερτώ μας καλεί να εξετάσουμε πέρα από τους αποκλεισμούς, την αποστροφή και τους εκτοπισμούς που υπάρχουν στην πόλη, πέρα από τον τρόπο με τον οποίο οι διαδικασίες αυτές παγιώνονται και κάνουν την εμφάνισή τους στο δομημένο περιβάλλον, μας καλεί να στραφούμε στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι καταναλώνουν τόσο τα αγαθά, όσο και την πόλη δημιουργώντας ρήγματα σε όσα τους επιβάλλονται.

Το ζήτημα αυτό σε μεγάλο βαθμό με απασχόλησε στην διάρκεια του προηγούμενου εξαμήνου. Συγκεκριμένα, η εργασία στηρίχτηκε στην παραδοχή, πως, ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων, ακόμα και αν έχει 'περιοριστεί' στην χωρική περιβολή της δύναται να εκδηλώσει διαφορετικές πρακτικές συσχετισμού, τόσο με τον εαυτό της, όσο και με τους 'άλλους', πρακτικές που είναι δυνατόν, όχι τόσο να αμφισβητήσουν το υπάρχον στην ολότητά του, σίγουρα όμως να δημιουργήσουν κάποιες στιγμές ρήξης με αυτό. Ιδιαίτερα, με απασχόλησε το ζήτημα των κοινωνικών συμπεριφορών, συμπεριφορές που

---

<sup>1</sup> Σελ 18-19

αποκλίνουν από τις κυρίαρχες μορφές και πρότυπα, αμφισβητώντας έτσι τα κανονιστικά πρότυπα που προβάλλονται και επιβάλλονται διαρκώς.

Επιχειρείται, λοιπόν, σε πρώτη φάση να αναζητηθεί κατά πόσο τα ζητήματα αυτά διαπλέκονται μεταξύ τους, κατά πόσο η γειτονιά που με απασχόλησε στην διάρκεια της προηγούμενης εργασίας θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πεδίο πάνω στο οποίο θα ανοίξουν τα ζητήματα που θέτει ο Σερτώ στο βιβλίο του. Γίνεται μία προσπάθεια η γειτονιά, η συγκρότησή της και οι σχέσεις των ανθρώπων μέσα σε αυτή να γίνουν αντιληπτές ως 'καθημερινές πρακτικές' του Σερτώ, ως ένα κομμάτι του δικτύου 'αντιπειθαρχίας' στο οποίο αναφέρεται.



Ο Σερτώ με το βιβλίο του δεν προσπαθεί να αμφισβητήσει την 'μικροφυσική της εξουσίας' όπως λέει αναφερόμενος στον Φουκώ και το έργο του, δεν αμφισβητεί πως το υποκείμενο στο οποίο αναφέρεται είναι κυριαρχούμενο, ούτε είναι ένας αισιόδοξος τρόπος να αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα. Αυτό που προσπαθεί να δει μονάχα, είναι κατά πόσο μέσα στην καθημερινότητα των ανθρώπων υπάρχουν τακτικές, μικρές και πολλές φορές φαινομενικά ασήμαντες, που 'δημιουργούν το αντιστάθμισμα των βουβών μεθόδων που οργανώνουν την κοινωνικοπολιτική τάξη πραγμάτων'. Αντίστοιχα, μέσα από την εργασία στο προηγούμενο εξάμηνο, αυτό που ήθελα να δω δεν ήταν μία αισιόδοξη πλευρά των συνεπειών των 'αποκλεισμένων', ούτε έναν τόπο αντίστασης στο υπάρχον. Αντιλαμβανόμενη το θέμα στην πραγματική του διάσταση αναζήτησα 'απλά' τις πρακτικές εκείνες που, ηθελημένα ή αθέλητα, δημιουργούν έστω και μία μικρή ρωγμή στο υπάρχον. Άνθρωποι κυριαρχούμενοι, εκτοπισμένοι χωρικά και κοινωνικά από διάφορες σφαίρες της πόλης, που επινόησαν τις δικές τους καθημερινές πρακτικές.

'Αυτοί οι 'τρόποι του πράττειν' συνιστούν τις χιλιάδες πρακτικές μέσω των οποίων οι χρήστες επανιδιοποιούνται τον χώρο που οργανώνεται από τις τεχνικές κοινωνικοπολιτικής παραγωγής. Θέτουν ερωτήματα ανάλογα και αντίθετα με όσα πραγματεύεται το βιβλίο του Φουκώ: ανάλογα, εφόσον το ζητούμενο είναι να διακρίνουμε τις σχεδόν μικροβιακές τελέσεις που θρασομανούν στο εσωτερικό των τεχνοκρατικών δομών και εκτρέπουν την λειτουργία τους εφαρμόζοντας μία πληθώρα 'τακτικών' αρθρωμένων πάνω στις λεπτομέρειες της καθημερινής πρακτικής. Αντίθετα, εφόσον το ζητούμενο δεν είναι πια να διευκρινίσουμε πώς η βία της επιβεβλημένης τάξης μεταλλάσσεται σε πειθαρχική τεχνολογία, αλλά να φέρουμε στο φως τις λαθραίες μορφές που προσλαμβάνει η σκόρπια, μαστορευτική και τακτικού τύπου δημιουργικότητα των ομάδων ή των ατόμων που έχουν πιαστεί εφεξής στα διχτυα της επιτήρησης. Οι διαδικασίες αυτές και τα τεχνάσματα των καταναλωτών, συνθέτουν, σε τελική ανάλυση, το δίκτυο μιας αντιπειθαρχίας.'<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Σελ 60



Ποιό είναι, λοιπόν, το υποκείμενο που απασχολεί τον Σερτώ στην έρευνά του; Δεν είναι άλλος από τον συνηθισμένο άνθρωπο. 'τον κοινό ήρωα. Πρόσωπο διάσπαρτο. Πολυπληθή οδοιπόρο. [...] Ο ανώνυμος αυτός ήρωας έρχεται από πολύ μακριά. Είναι το μουρμουρητό των κοινωνιών. Εμφανίζεται ανέκαθεν πριν από τα κείμενα. Δεν τα περιμένει καν. Τα χλευάζει. Αλλά κερδίζει έδαφος στις παραστάσεις της γραφής. Καταλαμβάνει σιγά σιγά το κέντρο της πολύμορφης επιστημονικής σκηνής μας. [...] Πλήθος εύπλαστο και συνεχές, σφιχτοπλεγμένο σαν ύφασμα δίχως σκισίματα και μανταρίσματα, πληθώρα ποσοτικοποιημένων ηρώων που χάνουν πρόσωπα και ονόματα, καθώς γίνονται η ευμετάβλητη γλώσσα υπολογισμών και ορθολογικών εκτιμήσεων που δεν ανήκουν σε κανέναν. Ποταμοί του δρόμου εκφρασμένοι σε αριθμούς.'<sup>3</sup>

Ο συνηθισμένος αυτός άνθρωπος στον οποίο αναφέρεται ο Σερτώ όταν αμφισβητεί το ισχύον δεν το κάνει από πρόθεση. Στην πραγματικότητα, για τον Σερτώ ο συνηθισμένος άνθρωπος δεν έχει καν διάθεση ανατροπής της ισχύουσας κατάστασης, παρά μονάχα εκδηλώνει διάφορες τακτικές που εναντιώνονται σε αυτήν, την αμφισβητούν και την πλήττουν. Όχι από πρόθεση, απλώς επειδή έτσι καταφέρνει να εξασφαλίσει την επιβίωση του. Το γεγονός ότι αρθρώνει έναν δικό του τρόπο ζωής και καθημερινότητας, ότι αναπτύσσει διαφορετικούς τρόπους συσχετισμού με τους γύρω του ή με τον χώρο στον οποίο κατοικεί δεν συνεπάγεται μία συγκεκριμένη στρατηγική ή έναν συνολικό στόχο. Ο συνηθισμένος άνθρωπος δεν είναι τίποτα περισσότερο από αυτό που είναι –ένας συνηθισμένος άνθρωπος.

Συνήθως, ο συνηθισμένος άνθρωπος όπως ορίζεται από τον Σερτώ δεν έχει χώρο δικό του, με την έννοια ότι δεν μπορεί να οργανώσει και να διανείμει χώρο, παρά μονάχα δρα στον χώρο του 'άλλου', στον χώρο που απομένει. Η παρατήρηση αυτή είναι σημαντική όχι τόσο γιατί συνεπάγεται κάποιου είδους δυσκολία στο να κατοικήσει ένα τόπο, η προβληματική σε αυτή τη συνθήκη είναι πως οτιδήποτε δημιουργεί εντός του χώρου που κατοικεί δεν μπορεί εύκολα να 'κρατηθεί' ή να παρατηρηθεί. "Ότι κερδίζει δεν το κρατάει". Το σημαντικό σε αυτή την παρατήρηση του Σερτώ είναι η διαδικασία κατά την οποία ο συνηθισμένος άνθρωπος από καταναλωτής του χώρου γίνεται παραγωγός του. Εισέρχεται στον 'χώρο του άλλου' και δρα εντός του, αναπτύσσει δραστηριότητες και τακτικές μεταχειρίζοντάς τον διαφορετικά από τον λόγο που είχε αρχικά σχεδιαστεί. Και αυτή είναι η στιγμή που άθελά του, δημιουργεί μία ρήξη στην προσχεδιασμένη και επιβεβλημένη σχέση του με τον χώρο.

Επιστρέφοντας σε αυτό το σημείο στον οικισμό της Αγίας Αικατερίνης, έχει αρχίσει να γίνεται σαφές η σχέση του συνηθισμένου ανθρώπου στον οποίο

---

<sup>3</sup> Σελ 79-80

αναφέρεται ο Σερτώ με το υποκείμενο/ κάτοικο της γειτονιάς. Η ομάδα ατόμων που μελετήθηκε ήταν, πράγματι, μία ομάδα αποκλεισμένη, στιγματισμένη και μάλιστα, μέχρι σήμερα γίνεται προσπάθεια να 'κανονικοποιηθούν' οι συμπεριφορές και συνήθειές τους με τέτοιο τρόπο που να είναι σύμφωνα με την κυρίαρχη νόρμα, να 'συμμορφωθούν' με βάση κάποιους κανόνες και κώδικες για να καταφέρουν έτσι να ενοποιηθούν με την κοινωνία. Αυτό, μέχρι τώρα τουλάχιστον, δεν φαίνεται να έχει γίνει εφικτό και οι κάτοικοι επιμένουν να διατηρούν τον δικό τους τρόπο ζωής, τις δικές τους συνήθειες, τον δικό τους τρόπο σύνδεσης με τους άλλους, τον δικό τους τρόπο να κατοικούν την πόλη, κάνοντας έτσι εφικτό το να λογιστεί αυτή η πρακτική τους ως κομμάτι του δικτύου αντιπειθαρχίας όπως το ορίζει ο Σερτώ. Το οποίο 'δίκτυο αντιπειθαρχίας' παρόλα αυτά, τονίζεται για ακόμα μια φορά πως δεν είναι το αποτέλεσμα μίας συνειδητής επιλογής να εναντιωθούν στο υπάρχον και να επιχειρήσουν μία συνολική ρήξη με αυτό. Είναι, αντιθέτως, η προσπάθεια κάποιων συνηθισμένων ανθρώπων να επιβιώσουν με τον τρόπο που ήξεραν, αφήνοντας τα σημάδια της προσπάθειας αυτής στον χώρο. Είναι στιγμή που ένας συνηθισμένος άνθρωπος από παθητικός δέκτης της πόλης, γίνεται παραγωγός της, προβάλλοντας μία συνθήκη διαφορετική από την υπάρχουσα.



Όλα τα παραπάνω ο Σερτώ τα εντοπίζει κυρίως σε επίπεδο συμπεριφοράς, μιλά για τον συνηθισμένο άνθρωπο στον χώρο εργασίας του, μιλά για τον απλό θεατή της τηλεόρασης που από δέκτης ενός μηνύματος, μέσα από τις πρακτικές του γίνεται παραγωγός διαφορετικών μηνυμάτων. Τα εντοπίζει, όμως, ακόμα και μέσα στην πολεοδομική συγκρότηση μιας πόλης, όπου αναγνωρίζει πως *'παραμένει δυνατή μια πρακτική εκτροπής'*. Αν και έχει ήδη αρχίσει να διαφαίνεται με ποιο τρόπο είναι δυνατή μία εκτροπή μέσα στη πόλη, ο Σερτώ έρχεται να το καταστήσει σαφές. Στην επίσημη πόλη, την πόλη όπως είναι σχεδιασμένη από τους επίσημους φορείς, την πόλη όπως μπορεί κανείς να την 'διαβάσει' μέσα από τους επίσημους πολεοδομικούς και χωροταξικούς χάρτες εμφανίζεται ο συνηθισμένος άνθρωπος και την οικειοποιείται με τον τρόπο που αυτός επιλέγει, αναδεικνύοντας ή προσθέτοντας χρήσεις, ακυρώνοντας άλλες, προσθέτοντας στην πόλη την δικιά του εμπειρία, αλλάζοντας στην πράξη τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Η εκτροπή αυτή μπορεί να είναι μικρής ή και μεγάλης κλίμακας. Μπορεί να αναφέρεται σε μία μικρή και ίσως και για κάποιον ασήμαντη στιγμιαία αλλαγή της χρήσης σε μια πόλη, ως εκτροπή μπορεί να νοηθεί και κάτι μεγαλύτερο, μία ολόκληρη επανοικειοποίηση μιας περιοχής για μεγάλο διάστημα από ανθρώπους που για την επίσημη πόλη δεν θα 'έπρεπε' να βρίσκονται εκεί. Εξαιρετικό παράδειγμα, κατά την γνώμη μου, τέτοιας εκτροπής παρουσιάζεται στην παρακάτω εικόνα, όπου στα σύνορα ΗΠΑ και Μεξικού άνθρωποι από τις δύο πλευρές των συνόρων, χρησιμοποιούν το τοίχος ανάμεσά τους για να παίξουν έναν αγώνα βόλεϋ. Πρόκειται σαφώς για μία στιγμή όπου οι άνθρωποι εκατέρωθεν του τοίχους



πραγματοποιούν μια εκτροπή, αλλάζοντας χρήση στον τόπο αυτό και προτείνοντας, έτσι, έναν διαφορετικό τρόπο οικειοποίησης του τόπου, έναν διαφορετικό τρόπο συσχετισμού του 'ένός' με τον 'άλλον'. Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για μία πρακτική εκτροπής που περιλαμβάνει όσα για τον Σερτώ τοποθετούν την πράξη αυτή σε μία τακτική και όχι στρατηγική, πρόκειται σίγουρα για μία στιγμή ρήξης, αμφισβήτησης και αντιπειθαρχίας.



Εδώ αξίζει να αναφερθεί ακόμα ένα παράδειγμα, αυτό των σκιαφτάδων (diggers). Πρόκειται για ένα παράδειγμα το οποίο κάνει σαφές το πόσο μπορεί μία τέτοιου τύπου εκτροπή να λάβει μεγάλες διαστάσεις. Το 1649 την Κυριακή 1 Απριλίου, μια μικρή ομάδα φτωχών ανθρώπων συγκεντρώθηκε στο λόφο του Αγίου Γεωργίου, λίγο έξω από το Λονδίνο, τόπο κυνηγιού βασιλιά και ευγενών. Άρχισαν να σκάβουν τη γη ως μια 'συμβολική οικειοποίηση της κυριότητας των κοινών γαιών'. Μέσα σε δέκα μέρες αυξήθηκαν σε 4 ή 5 χιλιάδες. Έναν χρόνο μετά, 'η αποικία τους είχε διαλυθεί με τη βία, οι καλύβες και τα έπιπλα κάηκαν, οι Σκαφτιάδες διώχτηκαν από την περιοχή'.<sup>4</sup> Προφανώς, η μικρή αυτή εκτροπή όπως ξεκίνησε, πλαισιώθηκε από χιλιάδες κόσμου πράγμα που έθιξε τα κυρίαρχα συμφέροντα ή έδειξε –τουλάχιστον- την δυναμική να το κάνει.



Επιστρέφοντας, πάντως, στον οικισμό της Αγίας Αικατερίνης, είναι σαφές πως σε αυτή τη περίπτωση έχουμε μία 'εκτροπή' μεγαλύτερης κλίμακας από τον λεγόμενο 'συνηθισμένο άνθρωπο'. Η επίσημη πόλη, η πόλη ειδικωμένη μέσα από την επίσημη στρατηγική για την πολεοδομική συγκρότηση της πόλης δείχνει πως πρόκειται για μια περιοχή 'αόρατη'. Μία περιοχή που η χρήση της δεν είναι η προβλεπόμενη, αλλά έχει αλλάξει από τους κατοίκους που

<sup>4</sup> Hill Christopher, 1972, «The World Turned Upside Down. Radical Ideas during the English Revolution», Λονδίνο, Penguin, όπως αναφέρεται στο De Angelis Massimo, 2013, «Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις», Εκδόσεις των ξένων, Θεσσαλονίκη σελ.77-78

οικειοποιήθηκαν τον τόπο προβάλλοντας τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Το γεγονός, μάλιστα, πως στην θέση του οικισμού η επίσημη αναπτυξιακή στρατηγική προτείνει την διάνοιξη δρόμων, αγνοεί και δρα ανεξαρτήτως των κατοίκων δείχνει πως, μάλλον, το σκεπτικό του Σερτώ, πως όλες αυτές οι μικρές πρακτικές συνιστούν ένα δίκτυο αντιπειθαρχίας, και ως τέτοια δημιουργούν ρήγματα στο υπάρχον, είναι αληθής. Φαίνεται πως ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουν να οικειοποιηθούν την πόλη οι άνθρωποι, το ότι πολλές φορές φαίνονται να αγνοούν τον πολεοδομικό σχεδιασμό και ότι χρησιμοποιούν την περιοχή προς όφελός τους και μάλιστα μακριά από τα κυρίαρχα πρότυπα είναι μία πρακτική που ενοχλεί και ως ενοχλητική απαντείται.



*‘ ‘κάτω’ απεναντίας, πέρα από τα κατώφλια όπου παύει η ορατότητα – εκεί ζουν οι συνηθισμένοι χρήστες της πόλης. Στοιχειώδης μορφή της εμπειρίας αυτής, είναι περιπατητές, οδοιπόροι, το σώμα των οποίων υπακούει στην ανισόπαχη καλλιγραφία ενός αστικού κειμένου, που το γράφουν χωρίς να μπορούν να το διαβάσουν. Είναι άνθρωποι της πρακτικής, που χρησιμοποιούν χώρους αθέατους, η γνώση τους για κείνους είναι τόσο τυφλή, όσο και στην ερωτική συνεύρεση των σωμάτων. Οι δρόμοι που αλληλοδιαπλέκονται σε τούτη τη συνύφανση, ανεπίγνωστα ποιήματα όπου κάθε στοιχείο υπογραμμένο από πολλά άλλα, διαφεύγουν από την αναγνωσιμότητα. Θαρρείς και μία τύφλωση χαρακτηρίζει τις οργανωτικές πρακτικές της κατοικημένης πόλης. Τα δίκτυα αυτών των γραφών που προχωρούν και διασταυρώνονται συνθέτουν μία πολλαπλή ιστορία, δίχως δημιουργό και θεατή, διαμορφωμένη από θραύσματα τροχιάς και αλλοιώσεις χώρων – μία ιστορία που, σε σχέση με τις παραστάσεις, παραμένει καθημερινά, επ’ άπειρον, άλλη. [...] πρακτικές του χώρου που παραπέμπουν σε μία ειδική μορφή τελέσεων (των τρόπων του πράττειν), σε μία ‘άλλη’ χωρικότητα, (μία ανθρωπολογική, ποιητική και μυθική εμπειρία του χώρου) και σε μία σκοτεινή και τυφλή κινητικότητα της κατοικημένης πόλης. Έτσι στο σαφές κείμενο της σχεδιασμένης και αναγνώσιμης πόλης παρεισδύει μία πόλη που μετακινείται σαν κοπάδι από βοσκή σε βοσκή, μία πόλη μεταφορική’.*<sup>5</sup>

Οι ‘αόρατοι’, λοιπόν, των πόλεων, οι συνηθισμένοι άνθρωποι όπως τους ονομάζει ο Σερτώ, αόρατοι και συνηθισμένοι όπως και οι κάτοικοι της Αγίας Αικατερίνης φαίνεται πως συχνά χρησιμοποιούν τους χώρους της πόλης με τέτοιο τρόπο που όσα τους επιβάλλονται τα απορρίπτουν ή/και τα μετατρέπουν προς όφελός τους, φτιάχνοντας έτσι μια ‘άλλη’ πόλη. Ο συνηθισμένος άνθρωπος ‘ξεκλέβει χρόνο και υλικά για να φτιάξει κάτι για λογαριασμό του’. Και αυτή η ‘άλλη’ πόλη έχει δικιά της ιστορία, ιστορία που δεν φαίνεται σε καμιά επίσημη πόλη και την αναπαράσταση της οποίας δεν βλέπουμε πουθενά.

---

<sup>5</sup> Σελ 249



Αυτό που προτείνει ο Σερτώ με βάση τις παρατηρήσεις που κάνει σε όλη την έρευνά του είναι 'αντί να περιοριστούμε στο πεδίο ενός λόγου που διατηρεί το προνόμιό του ως επιχειρήσουμε έναν άλλο δρόμο: ως αναλύσουμε τις μικροβιακές πρακτικές, ενικές και πληθυντικές, τις οποίες επρόκειτο να διαχειριστεί ή να καταργήσει ένα πολεοδομικό σύστημα, αλλά επιβιώνουν και μετά τον μαρασμό του. Ας παρακολουθήσουμε το ραγδαίο πλήθωμα αυτών των διαδικασιών, που όχι μόνο δεν ελέγχονται ή δεν εξαλείφονται από την πανοπτική διοίκηση, αλλά και ενισχύονται μέσα σε μία πολλαπλασιαζόμενη παρανομία, αναπτύσσονται και παρεισδύουν στα δίκτυα της επιτήρησης, συνδυασμένες σύμφωνα με δυσανάγνωστες μεν, όμως σταθερές τακτικές, μέχρι του σημείου να συνιστούν εκδοχές καθημερινής ρύθμισης και λαθραίας δημιουργικότητας, τις οποίες κρύβουν μονάχα οι αποσυντονισμένοι σήμερα μηχανισμοί και λόγοι της βασισμένης στην παρατήρηση οργάνωσης'.<sup>6</sup> Προτείνει δηλαδή να παρακολουθήσουμε, να αντιληφθούμε όλες αυτές τις τακτικές και πρακτικές που ο καθημερινός άνθρωπος αναπτύσσει στην καθημερινότητά του καθώς είναι ακριβώς αυτές οι τακτικές οι οποίες περιθωριοποιούνται, εκτοπίζονται από τον επίσημο λόγο και δεν λαμβάνονται υπ' όψιν από τους επίσημους μηχανισμούς. Ο Σερτώ προτείνει, με λίγα λόγια, να παρατηρήσουμε τους 'αόρατους', τους συνηθισμένους ανθρώπους των πόλεων, τις μικρές και ασήμαντες συνήθειές τους, τις μικρές αλλαγές που κάνουν μέσα στην πόλη και τον παράδοξο τρόπο να οικειοποιούνται τους τόπους και να τα καταγράψουμε, να καταγράψουμε τα πιθανά πεδία στα οποία μπορεί να αναπτύσσεται το δίκτυο αντιπειθαρχίας.



'Οι αναμνήσεις μας δένουν εκεί... είναι προσωπική υπόθεση, δεν θα ενδιέφερε κανέναν, αλλά τελικά αυτό είναι που δημιουργεί το πνεύμα μιας γειτονιάς. Δεν υπάρχει τόπος να μην είναι στοιχειωμένος από πολλά διαφορετικά πνεύματα, που είναι κουρνιασμένα μέσα του σιωπηλά και μπορούμε να τα 'καλέσουμε' ή όχι. Μονάχα στοιχειωμένους τόπους κατοικούμε –σχήμα αντίστροφο από το πανοπτικόν. Αλλά, σαν τα γοτθικά γλυπτά των βασιλιάδων της παναγίας των παρισίων, που είναι παραχωμένα εδώ και δύο αιώνες στο υπόγειο του κτηρίου της οδού σωσέ ντ' Αντέν, τούτα τα πνεύματα, επίσης θραυσμένα, μήτε μιλούν, μήτε βλέπουν. Είναι μια γνώση που σωπαίνει. Απ'όσα είναι γνωστά αλλά αποσιωπούνται, μονάχα κάτι μισόλογα περνουν, 'μεταξύ μας'. Οι τόποι είναι αποσπασματικές και αναδιπλωμένες ιστορίες, παρελθόντα κλεμμένα από την δυνατότητα να διαβαστούν από τον άλλον, στοιβαγμένοι χρόνοι που μπορεί να ξετυλιχτούν, αλλά βρίσκονται εκεί περισσότερο σαν αφηγήσεις εν αναμονή, παραμένοντας σε γλιφώδη κατάσταση, εκσυμβολισμένοι, τέλος εγκυστώμενοι στην οδύνη ή στην ηδονή του σώματος. 'αισθάνομαι καλά εδώ'. Είναι μία πρακτική του χώρου αυτή η ευεξία που έχει αποσυρθεί στη γλώσσα, όπου

---

<sup>6</sup> Σελ 252

διαγράφεται για μια στιγμή, σαν αναλαμπή'.<sup>7</sup> Οι τόποι, μας λέει ο Σερτώ είναι αποσπασματικές ιστορίες.

---

<sup>7</sup> Σελ 274

## Η εμπειρία και αναπαράσταση του χώρου

*‘Άφησε το μυαλό του να ταξιδέψει καθώς ατένιζε την πόλη, μισή παραγκούπολη, μισή παράδεισος. Πώς μπορούσε ένα μέρος να είναι τόσο άσχημο και βίαιο, αλλά ταυτόχρονα όμορφο;’*

Cris Abani



Οι πόλεις είναι οι τόποι όπου διαχρονικά συγκροτούνται, κινούνται, συναντιούνται ή απωθούνται, κρύβονται ή φανερώνονται διαφορετικοί άνθρωποι διαφορετικών ταυτοτήτων. Αυτό σημαίνει πως ο χώρος δεν μπορεί - ούτε θα έπρεπε- να μελετηθεί ανεξάρτητα από τις κοινωνικές σχέσεις των οποίων αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι. Όρια και οριοθετήσεις, αποκλεισμοί και εκτοπισμοί και τα σημάδια αυτών εμφανίζονται στο δομημένο περιβάλλον ως αποτέλεσμα και ταυτόχρονα ως μηχανές συντήρησης και αναπαραγωγής των σχέσεων αυτών, θέτοντας δύσκολα ερωτήματα σχετικά με την σχέση των δρώντων υποκειμένων με τον χώρο. Τα ερωτήματα αυτά οδήγησαν σε μία ακόμα σκέψη σχετικά με το κατά πόσο ένας χώρος μέσα στην πόλη μπορεί να θεωρηθεί πως έχει σαφή και διακριτά όρια, ή αν τα όρια αυτά μεταλλάσσονται διαρκώς ανάλογα με το υποκείμενο που κινείται σε έναν τόπο, την ταυτότητα του, τον τρόπο που αρθρώνεται πολιτισμικά και κοινωνικά.

Η σχέση ενός ατόμου ή μιας ομάδας ανθρώπων με τον χώρο, ο τρόπος που θα τον οικειοποιηθεί και θα τον βιώσει δεν είναι μια γραμμική διαδικασία, αλλά μια διαδικασία δυναμική η οποία εξελίσσεται καθημερινά και είναι αποτέλεσμα ενός συνόλου παραγόντων που δημιουργούν ένα πλέγμα πιθανοτήτων και επιλογών μέσα στην πόλη. Η κοινωνική τάξη, η σεξουαλικότητα, η εθνότητα, η πολιτική τοποθέτηση ενός ατόμου, διαμορφώνουν την σχέση του με τον χώρο ανεξάρτητα, μάλιστα, από το αν τα ζητήματα αυτά έχουν χωρική αναφορά.



*“Ο χώρος έτσι όπως τον συλλαμβάνει η φαντασία, δεν έχει πια σχέση με τον αδιάφορο χώρο που παραδίνεται στο μέτρο και στον λογισμό του γεωμέτρη. Είναι ένας βιωμένος χώρος. Βιωμένος όχι μόνο στην θετικότητά του, αλλά και με όλες τις μεροληψίες της φαντασίας, το χαρακτηριστικό του είναι ότι σχεδόν πάντα μας γοητεύει.”*

Gaston Bachelard



Ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε έναν τόπο ως υποκείμενα με βάση τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, μας οδηγεί σε διαφορετικές συμπεριφορές εντός του και κατ'επέκταση σε διαφορετικές απεικονίσεις και περιγραφές του. Φυσικά, η σχέση αυτή δεν είναι τόσο απλή όσο παρουσιάζεται σε αυτή την περιγραφή, όμως υπό μια έννοια σκιαγραφεί σε ένα βαθμό το ερώτημα που τέθηκε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας. Το πως δηλαδή, διαφορετικά υποκείμενα έχουν διαφορετικές αφηγήσεις για

έναν τόπο και τα βιώματά τους εντός τους, ακόμα και την ίδια στιγμή. Το ζήτημα αυτό, γίνεται μία προσπάθεια να προσεγγιστεί σε αυτή την ενότητα μέσα από σκέψεις, απεικονίσεις ενός χώρου μέσα από αποσπάσματα λογοτεχνικών κειμένων και εικόνων. Μπορούμε τελικά να μιλάμε για μία πόλη ή για πολλαπλές εικόνες μιας πόλης; Η ιστορία μιας πόλης περιλαμβάνει ή αφήνει 'εκτός τόπου' υποκείμενα η ιστορία και η εμπειρία των οποίων στην πόλη δεν καταγράφεται; Σε μία προσπάθεια σύνδεσης των ερωτημάτων αυτών και με το βιβλίο του Μισέλ Ντε Σερτώ στο οποίο έγινε αναφορά στη προηγούμενη ενότητα, θα μπορούσαμε να πούμε πως η ιστορία των πόλεων όπως την γνωρίζουμε είναι η ιστορία της επίσημης πόλης, ενώ η πόλη των συνηθισμένων ανθρώπων δεν εμφανίζεται πουθενά, δεν αναπαρίσταται, κανείς δεν μαθαίνει τις εμπειρίες του, τις κινήσεις του, την δική του πόλη. Μέσα στην ιστορία της επίσημης πόλης, χωράνε οι ιστορίες όλων των συνηθισμένων ανθρώπων, ιστορίες που πολλές φορές δεν ταυτίζονται με την επίσημη.



Ο άνθρωπος στη προσπάθειά του να ερμηνεύσει, να αναπαραστήσει και να κατανοήσει τον τόπο που κατοικεί και δρα, συνήθως περιγράφει την εμπειρία του από τον χώρο αυτό και όχι τον χώρο αυτό καθ'εαυτό. Ένας χώρος, η εμπειρία του και η αναπαράστασή του μπορούν να βιωθούν με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικά υποκείμενα. Η θέση μας σε αυτόν δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από όσα γνωρίζουμε γι' αυτόν, από τις εμπειρίες μας και τα βιώματά μας, από τις καθημερινές πρακτικές που αναπτύσσουμε εντός του. Και η σχέση ανάμεσα σε εμάς και τον χώρο, η σχέση ανάμεσα σε αυτό που βλέπουμε και σε αυτό που αντιλαμβανόμαστε γι' αυτόν, δεν μπορεί ποτέ να είναι ξεκαθαρισμένη. Είναι μια σχέση που καθημερινά επαναπροσδιορίζεται. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες καλείται κανείς να οικειοποιηθεί ή 'απλά' να κατοικήσει έναν τόπο είναι αυτές που συντελούν ώστε το κάθε άτομο να αντιλαμβάνεται τον ίδιο τόπο, συχνά και στον ίδιο χρόνο να έχει εντελώς διαφορετικές αναπαραστάσεις γι αυτόν από κάποιον άλλον.

Η παραπάνω συνθήκη περιγράφεται εξαιρετικά στο βιβλίο 'γραφή και αντίσταση', που αναφέρεται στο καθεστώς κράτησης των Βορειοιρλανδών. Στο παρακάτω απόσπασμα, εύκολα καταλαβαίνει κανείς πως γεγονότα που δεν είναι άμεσα συνδεδεμένα με τον χώρο επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο θα τον οικειοποιηθούν όσοι κινούνται σε αυτόν.

*'Πετυχαίνοντας να κατακτήσουν το καθεστώς του αιχμάλωτου πολέμου σε όλα εκτός από το όνομα, οι δημοκρατικοί φυλακισμένοι πολέμησαν ενάντια σε αυτό που ο Lefebvre αποκαλεί 'κυριαρχούμενο χώρο', ένα αυστηρά καθορισμένο αποτέλεσμα του σχεδίου του κυρίαρχου, ο οποίος χώρος είναι συνήθως κλειστός, αποστειρωμένος, άδειος. Στο βιβλίο του 'η παραγωγή του χώρου', ο Λεφέβρ αναδεικνύει περαιτέρω την καταπιεστική και αφομοιωτική ικανότητα του κυριαρχούμενου χώρου. [...] Συναντάμε μία πιο κυριολεκτική οικειοποίηση του χώρου στο μικρό διήγημα του Άνταμς με τον τίτλο 'Σλάιντι', όπου ο Ντόσερ, ο ζυθοποιός του κελιού και άλλοι δημοκρατικοί αιχμάλωτοι πολέμου, χρησιμοποιούν ένα τμήμα του τολ καθαριότητας και του συστήματος ύδρευσης της φυλακής για να κατασκευάσουν ένα αποστακτήριο, ικανό να*

παρασκευάζει κάποια ποσότητα 'roitin' (τύπος αυτοσχέδιου, δυνατού ιρλανδέζικου ουίσκι). Με αυτή τους την κίνηση, οι Α.Π κυριολεκτικά παροπλίζουν ένα μέρος του χώρου που βρίσκονται έγκλειστοι, έστω χρησιμοποιώντας το υγρό έδαφος του κελιού για να κατασκευάσουν γούβες όπου σύμφωνα με τον αφηγητή '...το απόσταγμα του Ντόσερ παρέμενε για έξι μήνες ωριμάζοντας, ώσπου η οσμή του απαιτούσε την προώθησή του στο επόμενο στάδιο της διαδικασίας απόσταξης'. Με μια πρώτη ματιά αυτό το εγχείρημα ίσως φαίνεται μια ασήμαντη χειρονομία, αλλά στην πραγματικότητα είναι μία συμβολική απόρριψη ενός συστήματος που προσπαθεί να μετατρέψει τους έγκλειστους –όπως σωστά αναγνωρίζει ο Λεφεβρ- σε απλούς καταναλωτές 'που παθητικά βιώνουν οτιδήποτε τους επιβληθεί και μόνο αν είναι αυτό πλήρως ενταγμένο ή επιτρεπτό από τους κανόνες που ρυθμίζουν τον χώρο'. Το 'roitin' του Λονγκ Κες είναι αποτέλεσμα της συνειδητής αντικανονικής εργασίας των ΑΠ. Με αυτή την ενεργή οικειοποίηση οι δημοκρατικοί απορρίπτουν την πειθαρχία της φυλακής τους και κατ'επέκταση το καταπιεστικό σύστημα του οποίου αυτή αποτελεί μέρος, ένα σύστημα που πάνω απ' όλα ενθαρρύνει την παθητική κατανάλωση. Η παραγωγή του 'roitin' από τους προσωρινούς είναι ένα παράδειγμα της ανατρεπτικής δυναμικής (και της δυνατότητας επανάκτησης της αυτενέργειας μέσω) φαινομενικά τετριμένων πράξεων του τύπου που ο μισελ ντε σερτώ παρουσιάζει στην πρακτική της καθημερινής ζωής. Σύμφωνα με τον Σερτώ, οι καταπιεσμένοι πληθυσμοί μπορούν να διαρρήξουν αποτελεσματικά τις πειθαρχικές δομές που τους έχουν επιβληθεί 'χρησιμοποιώντας τες με στόχους και αναφορές ξένες προς το σύστημα που αναγκάστηκαν να αποδεχτούν παρά τη θέλησή τους.' Από την ίδια τη φύση του το αντικειμενικό γεγονός της προφυλάκισης καταπιέζει τους ΑΠ. Οπωσδήποτε όμως, κάνοντας πράξη τις επιθυμίες τους όποτε αυτό είναι δυνατό, οι έγκλειστοι δημοκρατικοί ανακτούν ένα ποσοστό του εαυτού τους. Η (συνειδητή) επιλογή από μόνη της, όσο περιορισμένη και αν είναι, γίνεται μια πράξη εξέγερσης.'

Γραφή και αντίσταση



Έχει αρχίσει εδώ να γίνεται σαφές πως ο τρόπος που κανείς θα οικειοποιηθεί έναν τόπο επηρεάζει αλλά και επηρεάζεται από τον τρόπο που τον αντιλαμβάνεται, την εικόνα του γι'αυτόν και επομένως και τον τρόπο που θα αναπαραστήσει κανείς τον τόπο αυτό. Υπάρχει, δηλαδή, μία αλληλεπίδραση, μία διαλεκτική σχέση μεταξύ των βιωμάτων, των πρακτικών εντός του τόπου, της αναπαράστασης και του τρόπου οικειοποίησής του. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η πόλη τελικά δεν είναι παρά το πεδίο όπου συναντιούνται όλες αυτές οι πρακτικές καθημερινότητας και διαδρομών. Ή ακόμα καλύτερα πως δεν υπάρχει μία πόλη, μία αφήγηση γι'αυτήν, μία ιστορία, αλλά πολλές αλληλοκαλυπτόμενες και αλληλοσυγκρουόμενες πολλές φορές. Δεν υπάρχει μία αντικειμενική πραγματικότητα για έναν τόπο, αλλά η πραγματικότητα του καθενός η εικόνα της οποίας εξαρτάται από ένα ευρύ φάσμα παραγόντων, όχι απαραίτητα άμεσα συνδεδεμένων με τον χώρο.



'Η πόλη που έχεις εσύ δεν είναι αυτή που έχουν οι άλλοι. Η δικιά σου πόλη, η

πόλη του καθενός, έχει τις κολόνες φωτισμού στο λάθος σημείο και είναι γεμάτη σκιές εκεί που δεν θα έπρεπε να υπάρχουν. Στην πόλη σου, ο εφημεριδοπώλης κρεμάει την Ουασιόνες πλάγια και πρέπει να κάνεις ακροβατικά για να ρίξεις μια ματιά στους τίτλους. Στην πόλη σου το κατάστημα της γωνίας κλείνει οπωσδήποτε στις 7.15, μολονότι όταν τους ρωτήσεις το πρωί τι ώρα θα κλείσουν το βράδυ θα σου πουν στις οχτώ. Ίσως η προσωπική πόλη του καθενός να έχει ομοιότητες με τις άλλες. Η αθλιότητα, η ανεργία, η αδιαντροπιά της εξουσίας που ψεύδεται ηλεκτρονικά, η τιμή της βενζίνης, το μαύρο σύννεφο που ταξιδεύει από βορειοδυτικά προς νοτιοδυτικά, η κακοκεφιά των γειτόνων του πέμπτου, η στάνταρ γεύση των χάμπουργκερ στα φαστ-φουντάδικα, η ακαριαία αντίδραση της καθαρίστριας όταν μια λάμπα κινείται απρόβλεπτα και αναγγέλλει το σεισμό. Όλα αυτά όμως είναι η διακόσμηση. Ζούμε σε διαφορετικές πόλεις, που είναι κατασκευασμένες με υλικά τις καταχρήσεις εξουσίας και τον φόβο, της διαφθορά και τη διαρκή απειλή της ζούγκλας που κρυμμένη στα πρόσωπα του συστήματος ξεπροβάλλει κάθε τόσο για να μας υπενθυμίζει ότι είμαστε εύθραυστοι, ότι είμαστε μόνοι, ότι μια μέρα θα γίνουμε λίπασμα για τα ραδίκια. Ή ότι μια μέρα όλα πρέπει να παιχτούν κορόνα γράμματα, στυλ ουέστερν, ή να κριθούν σε μία μονομαχία στην κεντρική λεωφόρο: αυτοί ή εμείς.

Μέσα σε αυτή τη μοναξιά, η ιδιωτική σου πόλη πλάθει αλληλεγγύη. Είναι κάποια αδύναμα φράγματα από οδοντογλυφίδες που μερικές φορές ανθίστανται στην ορμητική πλημμύρα. Είναι το χαμόγελο των ιδιοκτητών του χρωματοπωλείου, το μάτι που σου κλείνει συνένοχα στο λεωφορείο ο τύπος που τυχαία διαβάζει το ίδιο μυθιστόρημα με εσένα, η ικανοποίηση των επιβατών που παρακολουθούν το ανθρωποφάγο φιλί αποχαιρετισμού δύο φοιτητών της φιλοσοφικής που φιλιούνται λες και αύριο δεν θα έχουν πάλι μαζί μάθημα, ή λες και δεν θα γίνει πια κανένα μάθημα. Το άγριο βλέμμα όλων όταν ο μπάτσος της γωνίας δίνει κλήση σε έναν μοτοσυκλετιστή. Και μέσα στη δική σου πόλη δημιουργούνται άλλες μικρότερες πόλεις, χωριά, σχεδόν ατομικά αγροκτήματα που κάθε τόσο έρχονται σε επαφή με την πόλη των άλλων'.

Στην ίδια πόλη υπό βροχή





Οι παρακάτω εικόνες αποτελούν ένα ακόμη παράδειγμα πάνω στο οποίο δύναται να γίνει μία ολόκληρη κουβέντα σχετικά με τα ζητήματα που πραγματεύεται η συγκεκριμένη ενότητα. Πρόκειται για δύο φωτογραφίες που απεικονίζουν την ίδια πόλη, στην ίδια χρονική περίοδο και πιο συγκεκριμένα πρόκειται για την Αγγλία της βιομηχανικής επανάστασης. Κοιτώντας κανείς τις φωτογραφίες αυτές δεν μπορεί παρά να αντιληφθεί πως για έναν τόπο υπάρχουν πολλαπλές πραγματικότητες, δεν μπορεί παρά να επιβεβαιώσει όσα παραπάνω γράφτηκαν σε σχέση με τις συνθήκες που επηρεάζουν την ζωή ενός ανθρώπου σε έναν τόπο και που δεν είναι απαραίτητα χωρικά προσδιορισμένες. Σημαντική σημείωση εδώ είναι πως ακόμα και στην καθεμία φωτογραφία ξεχωριστά, σύμφωνα με όσα έχουν ειπωθεί θα μπορούσε κανείς να 'διαβάσει' διαφορετικές αναγνώσεις, διαφορετικές εμπειρίες για την πόλη από τα υποκείμενα που απεικονίζονται.





Ένα ερώτημα που έχει ενδιαφέρον να κατατεθεί είναι ποιά εικόνα αποτελεί την 'επίσημη' αφήγηση για την πόλη.



Μπορεί να στηθεί μία ενιαία αφήγηση για έναν τόπο; Υπάρχουν άτομα/ ομάδες ατόμων που μένουν –εκτός τόπου- όταν οι εμπειρίες τους, τα βιώματά τους, οι αναπαραστάσεις τους δεν καταγράφονται στην ιστορία της πόλης; Μπορούμε να δημιουργήσουμε νέες αφηγήσεις για έναν τόπο προσπαθώντας να συμπεριλάβουμε όσους αναπτύσσοντας δικές τους πρακτικές ή όσους οικειοποιούνται αλλιώς έναν τόπο φτιάχνουν μια ‘δική τους’ πόλη; Επιστρέφοντας ακόμα μια φορά στον Μισέλ ντε Σερτώ, μπορούμε να καταγράψουμε τις ιστορίες των συνηθισμένων ανθρώπων, των ανθρώπων που μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές συνθέτουν στον αστικό ιστό το δίκτυο της αντιπειθαρχίας;



Δημιουργείται, λοιπόν, εδώ το ερώτημα σχετικά με την σχέση του ανθρώπου με τον χώρο, την εμπειρία του μέσα σε αυτόν και τον τρόπο που επιλέγει να τον αναπαραστήσει, όπως περιγράφηκε και παραπάνω. Ο χώρος δύναται να βιωθεί εντελώς διαφορετικά από κάθε υποκείμενο, η ίδια η σχέση του μαζί του επαναπροσδιορίζεται καθημερινά ανάλογα με τις συνθήκες που καλείται να τον οικειοποιηθεί, το ζήσει μέσα σε αυτόν ή ‘απλά’ να κινηθεί εντός του. Σαν αποτέλεσμα, ο ίδιος χώρος συχνά αναπαρίσταται εντελώς διαφορετικά από διαφορετικά υποκείμενα, ή ακόμα και από τον ίδιο άνθρωπο ο οποίος καλείται να τον αναπαραστήσει/ περιγράψει/ κατοικήσει κάτω από διαφορετικές συνθήκες.



Ένας πρώτος προβληματισμός έχει να κάνει με τα –ποσοτικά ή ποιοτικά- δεδομένα τα οποία χρησιμοποιούνται συνήθως στην περιγραφή ενός χώρου, δεδομένα τα οποία συνήθως ορίζονται από τον ερευνητή, δίνοντας έμφαση σε ζητήματα που κυρίαρχα αναπαρίστανται σε μία έρευνα και μην λαμβάνοντας υπ’ όψιν τους ίδιους τους κατοίκους μιας περιοχής ή χρησιμοποιώντας δίπλα και έννοιες που δεν χωράνε πάντα τα υποκείμενα κάνοντάς τους να αναπαρίστανται με όρους που δεν τους εκφράζουν και να μην αναγνωρίζονται καν με τους όρους που θέλουν. Η παραπάνω συνθήκη μπορεί να έρχεται σαν αποτέλεσμα του πως μία δραστηριότητα αρθρώνεται πολιτισμικά, αν αναγνωρίζεται ως νόμιμη ή όχι και άρα αν ‘δικαιούται’ να υπάρχει και να απεικονίζεται, ποιές άλλες δραστηριότητες μπορεί να ‘εμποδίζει’ ή να αποκλείει από έναν χώρο. Αντιλαμβάνομαι ότι όσα παραπάνω περιγράφω δεν έχουν να κάνουν ακριβώς με τις γεωβάσεις και τις δυνατότητές τους, αλλά πολύ περισσότερο είναι θέμα του ερευνητή το να μπορέσει να αναπαραστήσει ένα ζήτημα στην πραγματική του διάσταση, βάζοντας σε πρώτο πλάνο τις ανάγκες, τα βιώματα και τον τρόπο οικειοποίησης ενός τόπου από την μεριά των κατοίκων. Είναι, όμως, γεγονός πως αν κανείς ανατρέξει στα δεδομένα των βάσεων τότε θα αντιληφθεί πως αυτά αναπαράγουν ορισμένες συμβατικές βεβαιότητες για τον χώρο και τα υποκείμενα εντός του και δημιουργώντας μάλιστα και κανονιστικές συμπεριφορές για όσους κινούνται μέσα σε αυτόν.



Το επόμενο ζήτημα που με ενδιαφέρει να θίξω έρχεται σαν αποτέλεσμα των παραπάνω και αφορά τα κριτήρια με βάση τα οποία καθορίζονται τα ερωτήματα και τα δεδομένα μιας γεωβάσης. Το ερώτημα εδώ είναι κατά πόσο τα δεδομένα θα πρέπει να ταυτίζονται ή να 'περιορίζονται' σε όσα το θεσμικό πλαίσιο 'υπαγορεύει' ή αν θα έπρεπε ένας ερευνητής να το ξεπεράσει με στόχο την καλύτερη και πληρέστερη δυνατή απεικόνιση/ αναπαράσταση του χώρου δημιουργώντας παράλληλα και το πεδίο όπου θα μπορούσαν να εγείρονται ερωτήματα που ακουμπούν τις ανάγκες και τα θέλω όσων κινούνται στον χώρο και αποδεικνύοντας έτσι πως η κυρίαρχη αφήγηση για τον χώρο και τα υποκείμενα εντός του, οι νόμοι και τα θεσμικά πλαίσια που τους διέπουν δεν είναι ανυπερβλήτα. Η κοινωνική ζωή συχνά ξεπερνά τους κανόνες, τους νόμους και τα κανονιστικά πρότυπα και η πληρέστερη και πραγματική αναπαράστασή της, η αναγνώρισή της σε κάθε πεδίο θα μπορούσε να αποτελέσει μία ρήξη δυνατή να ενεργοποιήσει αρκετές δυνατότητες.



*'η πολιτική βρίσκεται σε αυτό που διαρθρώνεται ανάμεσα στους ανθρώπους και καθιερώνεται ως σχέση. Το πολιτικό συμβαίνει στην απόφαση του πως να διαρθρώσεις μια σχέση, στον ενδιάμεσο χώρο(infra space). [...] Ο ενδιάμεσος χώρος μπορεί μόνο να υλοποιηθεί ως ένας χώρος αντιπαράθεσης μεταξύ μερών. Η υπαρξή του μπορεί μόνο να αποφασιστεί από τα κομμάτια που διαρθρώνουν τα όρια του'*

Arendt Hannah, 1986

## Αξιολόγηση του μαθήματος

Κλείνοντας την δουλειά του εξαμήνου, έχει ενδιαφέρον να γίνει και μία αξιολόγηση σχετικά με όσα μας απασχόλησαν και προβλημάτισαν στην διάρκεια της εξέλιξης του μαθήματος, αλλά και του τρόπου με τον οποίο όλα αυτά προσεγγίστηκαν.

Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν για μένα το γεγονός ότι εξ αρχής είχε καταστεί σαφές πως απαντήσεις στους προβληματισμούς και τις αναζητήσεις μας δεν θα ψάχναμε με τον συμβατικό τρόπο που έως τώρα είχαμε συνηθίσει να κάνουμε. Το γεγονός αυτό, βοήθησε αρκετά ώστε να ανακαλύψουμε μέσα από εργαλεία και μέσα με τα οποία έως τώρα δεν είχαμε ιδιαίτερη τριβή, δυνατότητες και πτυχές των ζητημάτων που μας απασχολούσαν που διαφορετικά ενδεχομένως να μην είχαμε προσεγγίσει. Πέρα από αυτό, ανιχνεύτηκαν νέα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία θα μπορούμε από εδώ και πέρα να χρησιμοποιούμε στην διάρκεια των ερευνών και αναζητήσεων μας.

Η ευελιξία που υπήρχε επίσης σχετικά με τα ζητήματα που θα μπορούσαμε να θίξουμε, και την σύνδεση μεταξύ τους έκανε εφικτό για τον καθένα από εμάς να καταπιάνεται με διάφορα ζητήματα στην διάρκεια του μαθήματος, να επαναπροσδιορίζει τα ενδιαφέροντά του και τα σημεία που επιθυμούσε να εμβαθύνει, ενώ κατέστη δυνατό και το να εντάξουμε στην εργασία μας και ζητήματα που μας απασχόλησαν στην διάρκεια των συζητήσεων κάθε βδομάδα. Ο καθένας από την δική του σκοπιά, τα δικά του ενδιαφέροντα, με το δικό του τρόπο και τα εργαλεία που επέλεξε να χρησιμοποιήσει, κατάφερε να σχολιάσει όλα όσα μας απασχόλησαν στα μαθήματα συνθέτοντας έτσι στο τέλος ένα πλέγμα από διαφορετικές απόψεις, προσεγγίσεις και αντιλήψεις σχετικά με κεντρικά για έναν ερευνητή ζητήματα, όπως η απεικόνιση, το θεσμικό πλαίσιο, τα μέσα και τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αναπαράσταση ενός τόπου.

Τελικά, μπορώ να πω πως το μάθημα λειτούργησε ως ένα εργαστήριο μέσα από το οποίο, ο καθένας με την προσωπική του δουλειά αλλά και μέσα από τις συλλογικές συζητήσεις στην διάρκεια των μαθημάτων, καταφέραμε να αποκτήσουμε νέα μεθοδολογικά εργαλεία, εργαλεία που θα μας βοηθήσουν να σκεφτούμε νέα ερωτήματα, αλλά και να προσεγγίσουμε με διαφορετικό τρόπο, με διαφορετική σκέψη ερωτήματα που έως τώρα είχαμε θέσει.

## Βιβλιογραφία

Arendt H., Η ανθρώπινη κατάσταση, 1986, Γνώση

Bachelard G., Η ποιητική του χώρου, 1992. Χατζηνικολή

Γουόλεν Λ., Γραφή και αντίσταση

Debord G., Η κοινωνία του θεάματος, μτφ Σύλβια, 2000, Αθήνα: Διεθνής βιβλιοθήκη

Lefebvre H., Το δικαίωμα στην πόλη, Χώρος και πολιτική, ιδιοτυπία της πόλης, η πόλη και το έργο, 1977, Αθήνα: Παπαζήση

Σερτώ Μ., Επινοώντας την καθημερινή πρακτική, μτφ Καψαμπέλη Κ., 2010, Σμίλη

Ταίβο Ι., Στην ίδια πόλη υπό βροχή, μτφ Ηλιόπουλος Κ., 2009, ΑΓΡΑ